

Kleurrijke Identiteiten

*Een Thematische Analyse naar Seksuele Diversiteit in Voorlichtingsboeken uit de Jaren '90 en
de Afgelopen Tien Jaar*

Student: C. van der Meer (S4758722)
C.van.der.meer.2@student.rug.nl

Begeleider en eerste beoordelaar: dr. B. (Brenda) Bartelink
Tweede beoordelaar: dr. N. (Nienke) Renting

Rijksuniversiteit Groningen
Faculteit der Gedrags- en Maatschappijwetenschappen
Bachelorwerkstuk Pedagogische Wetenschappen
Juni 2024

Aantal woorden: 7995

Voorwoord

Beste lezer,

Voor u ligt de scriptie ‘Kleurrijke Identiteiten: Een Thematische Analyse naar Seksuele Diversiteit in Voorlichtingsboeken uit de Jaren ’90 en de Afgelopen Tien Jaar’. Deze scriptie is geschreven voor de opleiding ‘Pedagogische Wetenschappen’ aan de Rijksuniversiteit te Groningen. Er is aan dit onderzoek gewerkt in de periode van januari tot juni 2024.

In januari ben ik begonnen met het schrijven van de scriptie met de focus op ‘genderstereotypen’. Ik liep met dit onderwerp vast in het doen van onderzoek en daarom heb ik in april mijn scriptie omgegooid en heb ik de focus gelegd op ‘Seksuele diversiteit’. Met dit onderwerp verliep het doen van onderzoek beter en begon ik het onderzoek doen zelfs een beetje leuk te vinden.

Ik wil mijn scriptiebegeleidster dr. Brenda Bartelink bedanken voor het geven van feedback en het helpen met het geven van sturing wanneer ik dit nodig had. Daarnaast wil ik mijn proeflezers Tyna de Hoop en Suzanne Lokhorst bedanken voor het verbeteren van de geschreven tekst.

Ik wens u veel leesplezier toe!

Claudia van der Meer

Marrum, 6 juni 2024

Abstract

Sexual diversity is a topic that many young people deal with. During adolescence, they discover their own sexual orientation and gender identity, but they also encounter the sexual diversity of others. This research aims to see how sexual diversity is represented in non-fiction books for sex education. For this purpose, two time periods are compared with a thematic analysis, namely 1990-1999 and 2015-2024. These periods are compared with each other because of social changes in the society surrounding sexuality. This research answers the question: *“How is sexual diversity presented in educational books for children nowadays compared to the 1990s?”* This research concludes that children's books from the 1990s contain more negative language about sexual diversity than in the past ten years. Several new themes have also emerged in the books over the past ten years, compared to the 1990s. The themes that emerged are: ‘shame and prejudices’, ‘response to prejudices’, ‘coming out’, ‘help and institutions’, and ‘being put in boxes’.

Key words: sex education; textbooks; sexual diversity; sexual orientation; gender identity

Inhoudsopgave

Voorwoord	2
Abstract	3
Inleiding.....	5
Theoretisch Kader	7
Methode.....	9
<i>Design</i>	<i>9</i>
<i>Populatie en Steekproef.....</i>	<i>10</i>
<i>Procedure.....</i>	<i>10</i>
<i>Analyseplan</i>	<i>12</i>
Resultaten	13
<i>Analyse Voorlichtingsboeken Tijdsperiode 1990-1999</i>	<i>13</i>
<i>Seksuele Geaardheid in Visuele Aspecten</i>	<i>14</i>
<i>Seksuele Geaardheid in Tekstuele Aspecten</i>	<i>15</i>
<i>Verschillende Genderidentiteiten in Tekstuele Aspecten</i>	<i>18</i>
<i>Analyse Jaren '90 Samengevat</i>	<i>19</i>
<i>Analyse Voorlichtingsboeken Tijdsperiode 2015-2024</i>	<i>19</i>
<i>Seksuele Geaardheid in Visuele Aspecten</i>	<i>19</i>
<i>Seksuele Geaardheid in Tekstuele Aspecten</i>	<i>21</i>
<i>Verschillende Genderidentiteiten in Tekstuele Aspecten</i>	<i>23</i>
<i>Analyse Afgelopen Tien Jaar Samengevat.....</i>	<i>23</i>
Conclusie	24
Discussie	26
<i>Beperkingen van het Onderzoek</i>	<i>27</i>
<i>Aanbeveling Vervolgonderzoek</i>	<i>28</i>
Referenties	29
Boekenlijst	32
Bijlagen.....	33
<i>Bijlage 1: Codeboom</i>	<i>33</i>

Inleiding

In 1994 is de ‘Algemene wet gelijke behandeling’ aangenomen, dit is voor de homo-emanipatie een mijlpaal in de geschiedenis. Deze wet verbiedt het om te discrimineren als het gaat om seksuele geaardheid (Swiebel, 2020). Op 1 april 2001 werd Nederland het eerste land ter wereld waar het homohuwelijk werd gelegaliseerd door de wet: ‘Openstelling van het huwelijk’ (Swiebel, 2022). Hebben deze gebeurtenissen invloed gehad op de voorlichtingsboeken uit de jaren ’90 en van de afgelopen tien jaar?

Sinds 2012 zijn scholen wettelijk verplicht om seksuele vorming, inclusief seksuele diversiteit, in het curriculum op te nemen (NJI, z.d.). Ondanks deze verplichting blijkt uit een nieuwsbericht van RTL-nieuws (2016) dat zowel homoseksualiteit als seksuele identiteiten nauwelijks aan bod komen op scholen. NOS (2022) schrijft dat in de biologielessen de informatie over genderdiversiteit nog steeds ontbreekt.

Seksuele diversiteit is een begrip dat bestaat uit verschillende lagen (Van Wichelen et al., 2023). In dit onderzoek wordt gekeken naar seksuele geaardheid en genderidentiteiten. Van de jongeren tussen de 13 en 25 jaar valt bij meisjes 24 procent niet uitsluitend op het tegenovergestelde geslacht en bij jongens is dit respectievelijk elf procent (Oldenhof et al., 2024). Toch keuren 24 procent van de jongens en 9 procent van de meisjes uit deze leeftijdsgroep uitingen van homoseksualiteit af (Rutgers et al., 2023). Ruim drie procent van de jongeren tussen de 13 en 25 jaar is genderdivers of transseksueel (NJI, 2024). Dit houdt in dat 1 op de 30 jongeren zich niet volledig identificeert met de sekse die hen bij de geboorte is toegewezen (Rutgers et al., 2023).

Er ontstaan in de loop van de tijd meer genderidentiteiten (Griffin et al., 2020). Op het sociale mediaplatform Facebook kan inmiddels worden gekozen uit 61 verschillende genderidentiteiten om op hun profiel weer te geven (Grannetia, 2023). Voorbeelden van meer aandacht voor seksuele diversiteit in het onderwijs zijn te zien in liedjes of kinderboeken. Zo richtte het lied van de Koningsspelen uit 2021 genaamd ‘Zij aan zij’ zich op genderidentiteiten. Hierin wordt in het refrein gezongen: ‘Kijk hoe mooi, in de mix, hij of zij of x’ (Kinderen voor kinderen, 2021). Bovendien verschijnen er steeds vaker boekenlijsten gericht op de seksuele diversiteit, de zogenaamde

‘queerboeken’. Voorbeelden hiervan zijn: ‘Onze top 10 boeken over gender en seksualiteit’ en ‘De regenboog top 100’ (CPNB, 2022).

Dit onderzoek richt zich op de aandacht voor seksuele diversiteit in voorlichtingsboeken van de afgelopen tien jaar en vergelijkt deze resultaten met boeken uit de jaren ‘90. De voorlichtingsboeken behandelen diverse aspecten van seksualiteit. Er wordt niet specifiek gekeken naar queerboeken. Er is gekozen voor de jaren ‘90, aangezien dit de periode is waarin aandacht werd besteed aan seksuele diversiteit door verschillende maatschappelijke veranderingen (Swiebel, 2020; Swiebel, 2022).

(Voorlichtings)boeken weerspiegelen culturele en historische aspecten van de tijd waar ze in zijn geschreven (Rietbergen, 2020). Ze bieden inzicht in welke seksuele kennis van belang wordt geacht voor jongeren en hoe er over onderwerpen in die tijdsperiode werd gedacht.

Er wordt in dit onderzoek gekeken naar de visuele- en tekstuele representatie van seksuele geaardheid en van genderidentiteiten. De voorlichtingsboeken zijn geschreven voor jongeren vanaf tien of elf jaar om ze te informeren over seksualiteit en hen hiermee te helpen in het dagelijkse leven.

Opvallend is dat scholen aangeven dat er tegenwoordig in het onderwijs weinig aandacht is voor seksuele diversiteit. Dat terwijl onderzoek van Scott et al. (2020) aangeeft dat seksuele voorlichting bijdraagt aan de ontwikkeling van jongeren. Dit roept de vraag op hoe informatie over seksuele diversiteit in voorlichtingsboeken wordt gerepresenteerd. De verwachting is dat er in de boeken van de afgelopen tien jaar meer aandacht is voor de seksuele diversiteit en dat er meer thema’s naar voren komen dan in de jaren ‘90. Dit heeft te maken met de ontwikkeling die de samenleving heeft doorgemaakt.

Het doel van dit onderzoek is om te kijken naar de verandering die het thema seksuele diversiteit tussen twee tijdsperiodes heeft doorgemaakt. Er wordt gekeken naar welke onderwerpen en thema’s veel aandacht krijgen en welke er nog onderbelicht blijven. Er zijn weinig onderzoeken te vinden die zich richten op het gebruik van seksuele diversiteit in voorlichtingsboeken. Dit onderzoek probeert een bijdrage te leveren in het aanvullen van deze onderzoeken. De resultaten kunnen bijdragen aan de verbetering van voorlichtingsboeken, die hedendaags geschreven worden, door te benadrukken welke onderwerpen meer aandacht nodig hebben.

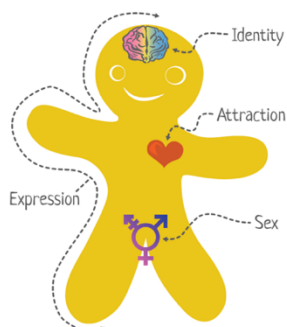
De hoofdvraag van dit onderzoek is: ***“Hoe wordt seksuele diversiteit gepresenteerd in voorlichtingsboeken voor kinderen van nu in vergelijking met de jaren 90?”***. Deze onderzoeksvraag wordt beantwoord aan de hand van de volgende deelvragen:

- *“Hoe wordt seksuele geaardheid visueel gepresenteerd in de voorlichtingsboeken uit de jaren ‘90 en de voorlichtingsboeken van de afgelopen tien jaar?”*
- *“Hoe wordt er aandacht besteed aan seksuele geaardheid in de tekst van de voorlichtingsboeken van de jaren ‘90 en de voorlichtingsboeken van de afgelopen tien jaar?”*
- *“Hoe worden verschillende genderidentiteiten visueel gepresenteerd in de voorlichtingsboeken uit de jaren ‘90 en in de voorlichtingsboeken van de afgelopen tien jaar?”*
- *“Hoe wordt er aandacht besteed aan verschillende genderidentiteiten in de tekst van de voorlichtingsboeken uit de jaren ‘90 en in de voorlichtingsboeken van de afgelopen tien jaar?”*

Theoretisch Kader

In dit onderzoek wordt seksuele diversiteit gedefinieerd aan de hand van het ‘Genderbread Person model’ (Van Wichelen et al., 2023). Dit model (zie figuur 1.) biedt een overzicht met behulp van een construct van concepten, bestaande uit: biologische sekse, seksueel aangetrokken tot, romantisch aangetrokken tot, genderidentiteit en genderexpressie (Keener, 2015; Meireles et al., 2021). In dit onderzoek worden ‘seksueel aangetrokken tot’ en ‘romantisch aangetrokken tot’ samengevoegd in de term ‘seksuele geaardheid’. Wanneer er in dit onderzoek gesproken wordt over seksuele diversiteit dan wordt er verwezen naar, de in dit onderzoek bekeken termen, seksuele geaardheid en genderidentiteiten.

Figuur 1.
Het Genderbread Person Model

Noot. Aangepast overgenomen uit Meireles et al., 2021

Sekse wordt door Lips (2020) beschreven als het biologische verschil tussen man en vrouw. Gender verwijst naar het psychologische, sociale en culturele aspect dat vaak in samenhang is met het geslacht (Bernstein, 2023).

Het eerste aspect waar in dit onderzoek naar wordt gekeken is de seksuele geaardheid. Moser (2015) beschrijft bij seksuele geaardheid de hoofdgroepen als heteroseksualiteit en homoseksualiteit. Een groep waar minder aandacht voor is, zijn personen die biseksueel zijn (Moser, 2015). In onderzoek van Bates et al. (2022) wordt ook de minder bekende term queer genoemd. In het ‘Genderbread Person model’, dat in dit onderzoek gebruikt wordt, wordt de seksuele geaardheid omschreven als een schaal die loopt van heteroseksueel naar homoseksueel, met in het midden biseksualiteit (Van Wichelen et al., 2023).

Het tweede aspect waar in dit onderzoek naar wordt gekeken is genderidentiteit. Genderidentiteiten worden gedefinieerd door Lips (2020) als het gevoel van de persoon zelf als man, vrouw of een combinatie hiervan. Soms is bij een persoon zijn genderidentiteit niet hetzelfde als de sekse bij de geboorte, dit wordt transgender genoemd (Bates et al., 2022). De manier waarop verschillende identiteiten in kinderboeken worden weergegeven, heeft invloed op hoe het kind zichzelf, maar ook anderen ziet (Adukia et al., 2022).

Om thema’s te vinden voor dit onderzoek is er gekeken naar het onderzoek van Mooij en Fettelaar (2013), waarbij voorlichtingslessen op het Voortgezet Onderwijs zijn geanalyseerd. Thema’s die in de lessen op school naar voren komen zijn: uit de kast komen, transgenders, homo-evenementen, discriminatie, biseksualiteit, aangeboren/ aangeleerd, seksuele handelingen en religie (Mooij & Fettelaar, 2013).

Naast dat er in dit onderzoek naar tekst wordt gekeken, wordt er ook gekeken naar de visuele representatie. Deze visuele representatie draagt bij aan het krijgen van een volledig beeld over het besproken onderwerp (Reichardt, 2013). Voorlichtingsboeken met plaatjes zorgen op een toegankelijke manier voor een hulpmiddel om de vragen van de kinderen te beantwoorden (Liang & Bowcher, 2018). Wanneer er in boeken gesproken wordt over belangrijke aspecten uit het kind zijn leven dan kan het kind zich met het boek identificeren en voelt hij zich minder alleen (Bernstein, 2023).

Het gebruik van voorlichtingsboeken wordt ondersteunt door een aantal theorieën. De ‘Social Learning Theory’ van Bandura laat zien dat kinderen leren door het observeren en modelleren van anderen (Rumjaun & Narod, 2020). Uit de zelfdeterminatietheorie van Ryan en Deci (2018) blijkt dat ‘relatedness’ één van de drie psychologische basisbehoeften is. Hiermee wordt bedoeld dat de jongere het gevoel heeft dat hij/ zij ergens bij hoort (Ryan & Deci, 2018). Hieruit kan worden opgemaakt dat het belangrijk is dat de lezer zichzelf in de boeken kan herkennen. Echter blijkt uit onderzoek van De Vos (2020) dat er geen goede representatie zien is van de seksuele diversiteit in de kinderboeken van de hedendaagse samenleving. Onderzoek van Dankmeijer (2017) ondersteunt deze uitkomst en benoemt dat in schoolboeken alleen hoofdthema’s, zoals: homoseksualiteit en lesbiennes naar voren komen. In schoolboeken wordt er weinig tot geen aandacht besteed aan de begrippen biseksualiteit, transgender en intersekse (Dankmeijer, 2017).

Methode

Design

Dit onderzoek betreft een kwalitatieve thematische inhoudsanalyse waarbij voorlichtingsboeken uit verschillende tijdsperiodes zijn vergeleken. Er is gekeken naar een totaal van tien voorlichtingsboeken die geschreven zijn voor jongeren vanaf tien of elf jaar. Vijf van deze boeken komen uit de periode 1990- 1999 en vijf boeken komen uit de afgelopen tien jaar (2015- 2024). Voor de dataverzameling is er gebruikgemaakt van een (historische) documentanalyse en hierbij is gekeken naar de visuele- en tekstuele interpretaties van de onderzoeker

Om de validiteit en betrouwbaarheid van het onderzoek te waarborgen, is er eerst gekeken naar de bestaande literatuur en op basis hiervan zijn codes ontstaan. Daarnaast zijn de gebruikte codes besproken met mede-onderzoekers en is gekeken naar de interbeoordelaarsbetrouwbaarheid. Dit is gedaan door twee geanalyseerde boeken door een mede-onderzoeker nogmaals te laten analyseren, zonder van tevoren de opgestelde codes te weten. Hierna zijn de codes van de mede-onderzoeker met de onderzoeker vergeleken en op basis hiervan zijn er codes toegevoegd en aangepast. Om een antwoord te verkrijgen op de onderzoeksvraag is er gebruikgemaakt van een viertal deelvragen. Deze

deelvragen richten zich op de visuele- en tekstuele representatie van seksuele geaardheid en genderidentiteiten.

Populatie en Steekproef

Met dit onderzoek is beoogd om een bijdrage te leveren aan het onderzoek naar seksuele diversiteit in voorlichtingsboeken voor jongeren vanaf tien of elf jaar. Er is gekozen voor deze minimale leeftijden, aangezien de gemiddelde leeftijd waarop de puberteit begint bij meisje 10,5 en bij jongens 11 jaar is (Maris et al., 2020). Daarnaast zijn de boeken gericht op het lezen door de jongere zelf. Er is gebruikgemaakt van een gemakssteekproef, doordat alle boeken uit het Centraal Bestand Kinderboeken zijn gehaald.

Procedure

De boeken zijn geselecteerd op basis van het geschreven jaartal, de leeftijd van de lezer en dat het boek in het 'Centraal Bestand Kinderboeken' (CBK) staat. Daarnaast is de eerste druk geschreven in de onderzochte periode en mag er sprake zijn van een vertaling. Ook zijn de boeken geschreven voor jongens en meisjes en komen er verschillende onderwerpen in de boeken naar voren die zich op een informatieve manier richten op seksualiteit.

Er is gekozen voor boeken die in het CBK staan om de generaliseerbaarheid en reproduceerbaarheid te verhogen. De boeken zijn geschreven voor jongeren vanaf tien of elf jaar. Er zijn alleen boeken gekozen waarbij deze leeftijd specifiek in de omschrijving van het boek in het CBK wordt benoemd. De dataverzameling heeft plaatsgevonden in de maanden april en mei 2024.

In het CBK zijn er 360 boeken te vinden wanneer er is gezocht op 'Seksuele ontwikkeling'. Na filtering op het jaartal 1990-1999 bleven er 77 boeken over. Na het selecteren op leeftijd waren er 17 boeken. Hierna is geselecteerd op het onderwerp van de boeken. Ook de boeken die alleen voor jongens of alleen voor meisjes zijn geschreven, zijn weg gefilterd. Als laatste is gekeken naar wanneer de eerste druk heeft plaatsgevonden. Op basis van de inclusiecriteria bleven er voor de voorlichtingsboeken uit de jaren 90 vijf boeken over. Om toegang tot deze boeken te verkrijgen is de onderzoeker naar de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag gegaan. De volgende boeken (zie tabel 1) uit de jaren '90 zijn geanalyseerd:

Tabel 1*Geanalyseerde voorlichtingsboeken periode 1990-1999*

Titel:	Auteur(s):	Jaar van uitgave:	Vanaf leeftijd:	Vertaald uit het:
Oh zit dat zo	Jörg Müller	1993		Duits
Seksuele voorlichting in vraag en antwoord	Brigitte Minne	1994		
Alles wat je wilt weten over seks en relaties	Marcella Forster	1995		Engels
Ik weet nu waarom	Brigitte Minne	1996		
Dat is kletsboek	Pilar Migallón Lopezosa, Mercedes Palop Botella, Caterina Marassi Candia & José R. Diaz Morfa	1997		Spaans

Voor het selecteren van de boeken van de afgelopen tien jaar zijn ook de 360 boeken, die gevonden zijn met de term ‘Seksuele voorlichting’, gebruikt. Hiervan zijn er 49 boeken geschreven tussen 2015 en 2024. Na het selecteren op leeftijd bleven er 12 boeken over. Op basis van alle inclusiecriteria bleven er voor de voorlichtingsboeken van de afgelopen tien jaar een totaal van zes boeken over. Eén van de boeken is afgevallen doordat het boek zich vooral richt op gedichten. De vijf geselecteerde boeken zijn geleend van openbare bibliotheken of aangeschaft door de onderzoeker. Onderstaande boeken uit de afgelopen tien jaar zijn geanalyseerd:

Tabel 2*Geanalyseerde voorlichtingsboeken periode 2015-2024*

Titel:	Auteur(s):	Jaar van uitgave:	Vanaf leeftijd:	Vertaald uit het:
Dokter Corrie geeft antwoord	Niki Padidar	2017	10 jaar	
Sex safe	Hajah Hanna Nicole Lourens	2019	11 jaar	
Seks is niks gek	Bette Westera & Sylvia Weve	2021	11 jaar	
123 superslimme dingen die je moet weten over liefde en seks	Mathilda Masters	2021	10 jaar	
Seksualiteit en jouw relaties	Anna Claybourne	2021	10 jaar	

Analyseplan

Dit onderzoek bevat kwalitatieve data. Er is een thematische analyse uitgevoerd met behulp van het programma 'Atlas.ti Web (version 5.8.0)'. De codes zijn tot stand gekomen door inductieve- en deductieve codering. Dit geeft een brede set aan codes en draagt bij aan een breed begrip van het onderzochte concept. Voorbeelden van inductieve codes zijn 'Advies en hulplijnen' en 'Vooroordelen'. Voorbeelden van deductieve code zijn 'Genderfluïde' en 'Transgender'. Eerst zijn alle boeken afzonderlijk gecodeerd en hierna zijn deze inhoudsanalyses met elkaar vergeleken om te komen tot overeenkomsten en verschillen. Er zijn langere fragmenten gecodeerd, zodat de context ook zichtbaar blijft. Daarbij is er een codeboom opgesteld met zowel inductieve als deductieve codes, wat de replicerbaarheid van dit onderzoek verhoogt. Op basis van deze codeboom zijn vergelijkbare codes samengevoegd en codes, die geen toegevoegde waarde hadden, verwijderd. In totaal zijn er zeventien codes overgebleven.

Het aantal illustraties komt niet overeen met het aantal gegeven codes. Dit heeft te maken met dat sommige illustraties meerdere seksuele geaardheden laten zien en hierdoor ook meerdere codes hebben gekregen.

Kwaliteitswaarborging

De betrouwbaarheid en validiteit dragen beide bij aan de kwaliteit van een onderzoek. Dit begint bij de representativiteit van de voorlichtingsboeken. Er zijn meerdere inclusiecriteria opgesteld om tot een specifiek aanbod van boeken te komen. Deze inclusiecriteria zijn in het CBK ingevoerd om tot een generaliseerbaar aanbod van voorlichtingsboeken te komen. Hierdoor bleef er een beperkt aanbod over en zijn alle boeken uit de jaren '90 en vijf van de zes voorlichtingsboeken uit de afgelopen tien jaar geïnccludeerd. Hiermee lijkt dat de gebruikte boeken, en de inhoudsvaliditeit, representatief zijn en de betrouwbaarheid van dit onderzoek voldoende.

In dit onderzoek is er geprobeerd de interbeoordelaarsbetrouwbaarheid te waarborgen. Uit elke tijdsperiode is er één voorlichtingsboek opnieuw gecodeerd door een onafhankelijke onderzoeker. De verschillen in codering zijn tussen de onderzoekers besproken en aan de hand van deze verschillen is de codeboom aangepast. Een aanpassing die hierdoor is gemaakt is dat de code 'Hokjes en vakjes' is

ontstaan. Daarnaast zijn de belangrijkste begrippen gedefinieerd en afgebakend om de validiteit en betrouwbaarheid te waarborgen.

Resultaten

Door analyse van de tien voorlichtingsboeken zijn er 21 codes ontstaan en zijn er 191 fragmenten gecodeerd. In de tijdsperiode van de jaren '90 zijn 39 fragmenten geselecteerd en kwamen er veertien codes naar voren. In de tijdsperiode van de afgelopen tien jaar zijn er 152 fragmenten geselecteerd en hierbij zijn er twintig codes gebruikt.

In het onderzoek naar seksuele diversiteit is er gekeken naar twee aspecten, namelijk seksuele geaardheid en genderidentiteiten. Dit zijn dan ook twee hoofdgroepen waar, gezamenlijk met de hoofdgroep 'Thema's', de codes in zijn onderverdeeld. Onder deze hoofdgroepen vallen in totaal achttien subcodes. Zeven van deze subcodes staan onder een andere subcode. Er zitten dus meerdere lagen in de codeboom (zie bijlage 1: Codeboom). De hoofdgroep 'Seksuele geaardheid' bestaat uit vier hoofdcodes, namelijk: 'Homoseksualiteit', 'Lesbiennes', 'Biseksualiteit' en 'Aseksualiteit'. Onder deze hoofdcodes vallen subcodes die zich richten op de afbeeldingen. De hoofdgroep 'Thema's' bevat vier codes. Dit zijn de codes: 'Advies en hulplijnen', 'Vooroordelen', 'Uit de kast komen' en 'Hokjes en vakjes'. Onder de hoofdgroep 'Genderidentiteiten' vallen de drie hoofdcodes: 'Genderfluïde', 'Queer, non-binair en intersekse' en 'Transgender'. De hoofdcode 'Genderfluïde' bevat de subcode 'Afbeelding genderfluïde' onder zich. De hoofdcode 'Transgender' is opgedeeld in de subcodes 'In transitie gaan' en 'Afbeelding transgender'.

Daarnaast zijn de tekstuele fragmenten gecodeerd met de codes: 'Positief', 'Neutraal' en 'Negatief'. Hiermee wordt verwezen naar de toon van de tekst. Deze codes zijn niet opgenomen in de codeboom, aangezien deze codes over alle tekstuele codes gaan.

Analyse Voorlichtingsboeken Tijdsperiode 1990-1999

Om inzicht te krijgen in het gebruik van seksuele diversiteit in voorlichtingsboeken zijn er vijf voorlichtingsboeken geanalyseerd uit de jaren '90. Dit zijn de boeken: 'Oh, zit dat zo' (1993), 'Seksuele voorlichting in vraag en antwoord' (1994), 'Alles wat je wilt weten over seks en relaties'

(1995), 'Ik weet nu waarom' (1996) en 'Dat is kletsboek' (1997). In totaal zijn er 39 fragmenten in deze boeken geselecteerd. Dit betreffen elf illustraties en 28 tekstuele fragmenten.

Seksuele Geaardheid in Visuele Aspecten

De geanalyseerde boeken bevatten gezamenlijk tien afbeeldingen die de seksuele geaardheid illustreren. De helft hiervan zijn illustraties die twee mannen laten zien. Daarnaast zijn er drie illustraties van een lesbiestel. Opvallend is dat er maar in één boek een illustratie te zien is van biseksualiteit.

Een boek dat gelijkheid laat zien tussen mannelijke homoseksuelen en lesbiennes is het boek 'Oh, zit dat zo' (1993). Dit boek begint op de binnenkant van de kaft met het illustreren van verschillende seksuele geaardheden. Hier staat een opdruk van fictieve poppetjes die een geslacht weergeven en hierbij zijn er twee homostellen en twee lesbiestellen te zien. Daarnaast is er in dit boek een pagina die 'Liefde- en wat daar bij komt kijken' heet. Op deze pagina staan zeven verschillende stelletjes waaronder een mannelijk homoseksueel stel en een lesbiestel. Ook het boek 'Ik weet nu waarom' (1996) heeft specifieke aandacht voor lesbiennes. De geschreven tekst op de pagina gaat over zowel homoseksualiteit tussen mannen als lesbiennes. Toch is ervoor gekozen om een illustratie erbij te zetten van een lesbiestel. Dit laat zien dat dit boek ook specifieke aandacht heeft voor lesbiennes. De rest van de boeken heeft wel aandacht voor homoseksualiteit tussen mannen, maar weinig tot geen aandacht voor lesbiennes.

Slechts in één boek komt er een illustratie naar voren wat naar biseksualiteit verwijst (zie figuur 2.). Hierin zien we een rechthoek die verdeeld is in twee vakken met boven een heteroseksueelstel en onder een homoseksueelstel. Hierbij is dezelfde jongen gebruikt. Dat er in de andere boeken geen visuele aandacht is voor biseksualiteit, laat zien dat er in die tijd nog weinig aandacht was voor deze seksuele geaardheid. Deze summiere representatie van biseksualiteit kon in de jaren '90 zorgen voor een aanhoudende schaamte bij jongeren die zich biseksueel voelden.

Figuur 2.
Illustratie van Biseksualiteit

Noot. Aangepast overgenomen uit *Ik weet nu waarom!* (p. 156), door B. Minne, 1996, Deltas

De twee boeken ‘Dat is kletsboek’ (1995) en ‘Seksuele voorlichting in vraag en antwoord’ (1994) bevatten geen illustraties die verwijzen naar seksuele geaardheden. Opvallend is dat in dit laatstgenoemde boek bij elk hoofdstuk illustraties toegevoegd zijn, behalve bij het hoofdstuk ‘In de maatschappij’ waar de seksuele geaardheid in naar voren komt. Daarnaast bevat het boek wel meerdere illustraties die een heterorelatie weergeven. In de jaren ’90 kon dit zorgen voor minder acceptatie van verschillende seksuele geaardheden. Ook zou dit invloed gehad kunnen hebben op de lezer die bijvoorbeeld wel homoseksueel was. De lezer zal in deze boeken niet de benodigde (h)erkenning hebben gevonden.

Opvallend is het grote verschil tussen de geanalyseerde boeken. In het ene boek vind je illustraties waar verschillende geaardheden in naar voren komen. Daartegenover staan boeken die helemaal geen visuele representatie van seksuele geaardheden laten zien. Ook niet als er wel in het boek over wordt gesproken. Dit verschil laat zien dat er sprake is van een inconsistente weergave van seksuele geaardheden. Dit kan in de jaren ’90 hebben gezorgd voor het beïnvloeden van de jongeren en het minder snel accepteren van verschillende seksuele geaardheden.

Seksuele Geaardheid in Tekstuele Aspecten

In de geanalyseerde boeken komen de volgende seksuele geaardheden naar voren: homoseksualiteit tussen mannen, lesbiennes en biseksualiteit. Er is sprake van een scheve verdeling

als het gaat om aandacht voor deze seksuele geaardheden. Zo wordt er in alle boeken geschreven over homoseksualiteit tussen mannen, in de meeste boeken over lesbiennes en in maar één boek over biseksualiteit. In de boeken komen verschillende thema's naar voren. Dit zijn de volgende thema's: negatieve terminologie, schaamte en vooroordelen, reactie op vooroordelen en hulp en instanties.

In alle boeken wordt er gesproken over homoseksualiteit tussen twee mannen. Dit laat zien dat er in de jaren '90 aandacht is voor homoseksuele relaties. Ook wordt er in vier boeken gesproken over relaties tussen lesbiennes. Hierbij wordt vooral het begrip op een feitelijke manier uitgelegd. Er lijkt dus voldoende aandacht te zijn voor deze seksuele geaardheden.

Het begrip 'biseksualiteit' komt alleen in het boek 'Ik weet nu waarom' (1996) naar voren. Hier wordt uitgelegd wat biseksualiteit inhoudt en verder wordt er uitgelegd dat er soms sprake is van een relatie tussen twee mensen van hetzelfde geslacht, omdat er "niemand van het andere geslacht aanwezig is" (Minne, 1996, p. 154). Er wordt aangegeven dat er dan sprake is van een "noodsituatie" en dat je dan niet echt biseksueel of homoseksueel bent (Minne, 1996, p. 154). Eerst wordt dus de term biseksualiteit uitgelegd en daarna wordt het grootste gedeelte van de tekst geschreven over een 'noodsituatie'. Dit kan wijzen op het benadrukken dat mocht je denken dat je biseksueel bent dat het niet zo hoeft te zijn. Op deze manier komt er een negatieve lading over het begrip biseksualiteit heen. Opvallend is dat er in de andere vier boeken helemaal niet gesproken wordt over biseksualiteit, terwijl wel in alle boeken geschreven wordt over homoseksualiteit.

Opvallend is dat in meerdere boeken termen gebruikt worden die in de huidige tijd en samenleving een negatieve nadruk hebben. Zo wordt er gesproken over "een flikker of een mietje" (Minne, 1996, p. 147) en ook over "een pot, een janetje [en] zij is voor de verkeerde kant" (Minne, 1994, p. 62). In de jaren '90 werden de begrippen 'flikker' en 'pot' gebruikt als geuzennaam en werden deze termen op een positieve manier gebruikt (DBNL, 1991b). Echter worden de termen tegenwoordig gebruikt als scheldwoorden. Deze voorlichtingsboeken zijn nog steeds in de huidige bibliotheek te vinden en deze benamingen worden door de huidige samenleving als negatief gezien. Daarnaast is er in het boek 'Ik weet nu waarom' (1996) een pagina geschreven dat gaat over, de in het boek geschreven, 'homofielen' en lesbiennes. Deze pagina valt onder het hoofdstuk 'ANDERS'. Dit kan erop wijzen dat deze seksuele geaardheden afwijken van de algemene normen, maar er is wel

sprake van erkenning voor deze groepen. Daarnaast wordt het begrip ‘homofiel’ gebruikt, dit is opvallend aangezien deze term vanaf de jaren zeventig is veranderd in homoseksueel, homo of gay (Bartels & Versteegen, 2005). Deze termen en boodschappen laten een negatieve indruk achter als het gaat om verschillende seksuele geaardheden.

In drie boeken komt naar voren dat er sprake kan zijn van schaamte over de seksuele geaardheid. De reden die hiervoor gegeven wordt, is dat er “nog heel wat vooroordelen [zijn]” (Minne, 1996, p. 62). Zo wordt er gesproken over dat “er mensen zijn die (...) [homoseksualiteit] vies vinden” (Minne, 1996, p. 157). Doordat ze niet zelf homoseksueel zijn kunnen ze lastig begrijpen dat er mensen zijn die dit wel zijn en maken ze er “nare [en] kwetsende opmerkingen over” (Müller, 1993, p. 43). Dit resulteert zich erin dat mensen met homoseksuele gevoelens “bang [zijn] uitgesloten te worden, hun werk te verliezen of gepest te worden” (Minne, 1996, p. 147). Deze aandacht voor schaamte en vooroordelen kan hebben bijgedragen aan het gevoel dat de jongere met een andere seksuele geaardheid zich gezien en minder alleen voelde. Daarnaast kan het ervoor gezorgd hebben dat vooroordelen van jongeren weg werden genomen.

Op deze vooroordelen wordt in de boeken gereageerd met “liefde is liefde, en als je homoseksueel bent, dan ben je dat gewoon” (Müller, 1993, p. 43). Er wordt aangegeven dat er sprake is van “precies dezelfde gevoelens als hetero’s” (Minne, 1994, p. 62). Hierbij is het enige dat van belang is dat “mensen goed met elkaar kunnen opschieten en dat ze het naar hun zin hebben” (Lopezosa et al., 1997, p. 12). Deze uitspraken laten zien dat het normaal is om niet heteroseksueel te zijn en dit kan bij de seksueel diverse jongeren zorgen voor een positief gevoel.

Een ander thema dat naar voren komt is het vragen om hulp en het benoemen van instanties. Als een jongere erachter komt dat hij homoseksuele gevoelens heeft dan “durven [ze] er met niemand over te praten” (Minne, 1996, p. 147). Als de jongere zich anders voelt dan anderen is het “moeilijk om dat alleen te verwerken” (Forster, 1996, p. 27). Daarnaast komt naar voren om er “met iemand over te praten die je kunt vertrouwen” (Minne, 1996, p. 147). Hierbij worden er “instanties [genoemd] waar je met je vragen en problemen naartoe kunt” (Forster, 1996, p. 27). Dit thema laat zien dat het niet erg is als je moeite hebt met het ontdekken van je seksuele geaardheid en dat het niet erg is om te

vragen om hulp. Twee boeken besteden hier extra aandacht aan door in het einde van het boek een pagina te wijden aan ‘nuttige adressen’, waar de jongere naartoe kan met zijn of haar vragen.

Verschillende Genderidentiteiten in Visuele Aspecten

Alleen in het boek ‘Ik weet nu waarom’ wordt er een pagina geïllustreerd over een andere genderidentiteit dan man en vrouw, namelijk transgenders (zie figuur 3.). Hier zien we als illustratie een man die met een denkwoolkje denkt aan zichzelf als vrouw. Opvallend is dat er in de tekst wel wordt gesproken over een daadwerkelijke transitie naar het andere geslacht, maar dat we in de illustratie slechts een denkwoolkje zien. Dit lijkt te verwijzen naar alleen in gedachten het andere geslacht te willen zijn, maar er verder niks mee te doen. In de andere vier boeken zijn geen illustraties die de verschillende genderidentiteiten laten zien.

Figuur 3.

Een Man die Denkt aan het Zijn van een Vrouw

Noot. Aangepast overgenomen uit *Ik weet nu waarom!* (p. 156), door B. Minne, 1996, Deltas

Verschillende Genderidentiteiten in Tekstuele Aspecten

In het boek geschreven door Minne (1996) wordt de betekenis van een mannelijke- en vrouwelijke transseksueel benoemd. Daarnaast wordt er besproken dat het mogelijk is dat “een man (...) het lichaam van een vrouw [kan] krijgen [en] een vrouw dat van een man (...) als blijkt dat de persoon echt lijdt onder zijn lichaam [en dan] volgen een hormoonkuur en een serie operaties” (Minne, 1996, p. 156). Verder wordt er in de andere boeken niets gevonden als het gaat om verschillende genderidentiteiten. Dit kan er mee te maken hebben dat het begrip transgender vooral vanaf het jaar 2000 in Nederland wordt gebruikt.

Analyse Jaren '90 Samengevat

In de voorlichtingsboeken uit de jaren '90 is er een scheve verdeling te zien als het gaat om zowel visuele als tekstuele representatie van de seksuele geaardheden. Hierbij is er de meeste aandacht voor homoseksualiteit tussen mannen, vlak daaronder staat aandacht voor lesbiennes en ver onderaan staat de aandacht voor biseksualiteit. In de boeken komen verschillende thema's naar voren. Dit zijn de thema's: negatieve terminologie, schaamte en vooroordelen, reactie op vooroordelen en hulp en instanties. In de boeken is weinig aandacht voor verschillende genderidentiteiten. Zo komt alleen het begrip transgender in een boek naar voren, maar de meeste boeken hebben ook hier geen aandacht voor.

Analyse Voorlichtingsboeken Tijdsperiode 2015-2024

Om inzicht te krijgen in het gebruik van seksuele diversiteit in voorlichtingsboeken zijn er vijf voorlichtingsboeken geanalyseerd uit de tijdsperiode 2015-2024. Dit zijn de boeken: 'Dokter Corrie geeft antwoord' (2017), 'Sex safe' (2019), 'Seksualiteit en jouw relaties' (2021), 'Seks is niks gek' (2021) en '123 dingen die je moet weten over seks en relaties' (2021). In totaal zijn er 152 fragmenten in de boeken geselecteerd. Hiervan zijn er 43 illustraties en 109 tekstuele fragmenten.

Seksuele Geaardheid in Visuele Aspecten

De vijf geanalyseerde boeken bevatten gezamenlijk 33 afbeeldingen die seksuele geaardheid illustreren. Hierbij staat de hoeveelheid mannelijke homoseksuele illustraties bovenaan. Daarna is de meeste aandacht voor lesbiennes en dan voor biseksualiteit. Opvallend is dat er ook in meerdere boeken aandacht wordt besteed aan asexualiteit. In meerdere boeken komen zoenende mannen en vrouwen voor.

Ondanks dat alle boeken spreken over biseksualiteit, zijn er maar een totaal van vier afbeeldingen te vinden. Het boek 'Seks is niks gek' (2021) lijkt het meeste te denken aan het gelijk behandelen van de verschillende seksuele geaardheden. Hier wordt namelijk een illustratie gebruikt waar zowel een homostel als een lesbiestel als een biseksueelstel in vertegenwoordigd zijn (zie figuur 4.). Dit laat zien dat dit boek het belangrijk vindt dat er sprake is van evenveel aandacht voor deze verschillende seksuele geaardheden.

Figuur 4.
Verskillende Seksuele Geaardheden

Noot. Aangepast overgenomen uit *Seks is niks gek* (p. /) , door B. Westera, 2021, Samsara

Uitspringers zijn de boeken ‘Seksualiteit en jouw relaties’ (2021) en ‘Sex safe’ (2019). In het eerste boek wordt de meeste aandacht besteed aan homoseksualiteit tussen mannen, er is beperkte aandacht voor lesbiennes en er is geen afbeelding dat verwijst naar biseksualiteit. In het tweede boek zijn er alleen afbeeldingen van mannelijke homostellen te vinden. Eén van deze afbeeldingen (zie figuur 5.) laat een homostel zien en bevat de leus ‘It’s ok to be gay’. Daarnaast is op de achtergrond van meerdere illustraties de regenboogvlag te zien. In het boek ‘Dokter Corrie geeft antwoord’ (2017) is er een goed evenwicht tussen mannelijke homoseksuelen en lesbiennes. Echter is er hier maar één illustratie die biseksualiteit vertoont. Dit laat zien dat er ook in dit boek een verminderde aandacht is voor het biseksueel zijn.

Figuur 5.
Een Mannelijk Homoseksueel Stel

Noot. Aangepast overgenomen uit *Sex safe* (p. 122) , door H. Lourens, 2019, MYkillerbodymotivation B.V.

Seksuele Geaardheid in Tekstuele Aspecten

In de geanalyseerde boeken komen de volgende seksuele geaardheden naar voren: homoseksualiteit tussen mannen, lesbiennes, biseksualiteit en asexualiteit. In de boeken komen verschillende thema's naar voren. Dit zijn de volgende thema's: positieve terminologie, uit de kast komen, schaamte en vooroordelen, reactie op vooroordelen, hulp en instanties, en hokjes en vakjes.

Homoseksualiteit tussen mannen en lesbiennes worden in alle boeken besproken. Twee van deze boeken hebben zelfs een apart hoofdstuk voor deze homoseksualiteit. Het derde boek heeft het hoofdstuk 'We zijn allemaal verschillend', en de laatste twee boeken bespreken homoseksualiteit door andere hoofdstukken heen. Dit laat zien dat er grote aandacht is voor homoseksualiteit tussen mannen en lesbiennes. Daarnaast wordt biseksualiteit ook in alle vijf boeken genoemd. In een boek staat het volgende citaat: "het maakt voor de wet niet uit of je hetero, bi, homo of lesbisch bent" (Claybourne, 2021, p. 18). Asexualiteit komt in drie boeken naar voren. Hierbij blijft het bij het feitelijk uitleggen van de term.

Het grootste gedeelte van de tekst wordt op een neutrale toon geschreven. Er is geen sprake van een negatieve toon. Wel zijn er stukken tekst positief geschreven. Een voorbeeld hiervan is: "Wat maakt het eigenlijk uit wie zoent met wie, wie gevoelens heeft voor wie en hoe dat heet?!" (Padidar, 2017, p. 40).

Het thema schaamte komt ook in de boeken van de afgelopen tien jaar naar voren. Het ontdekken van je geaardheid kan "verwarring geven (...) en onzekerheid met zich meebrengen" (Lourens, 2019, p. 123). Vooroordelen hebben invloed op het gevoel van schaamte. Sommige mensen denken dat je "alle jongens om je heen leuk vindt" (Padidar, 2017, p. 41) en dat homoseksualiteit een "fase" (Padidar, 2017, p. 41) is wat weer voorbijgaat. Padidar (2017) geeft daarnaast ook tips over hoe vooroordelen weg kunnen gaan. In het boek 'Sex safe' (2019) wordt benadrukt dat het niet uitmaakt wat een ander over jou denkt, "het is veel belangrijker hoe je over jezelf denkt" (Lourens, 2019, p. 123). Het is goed dat de vooroordelen benoemd worden en dat hiertegenover de positieve aspecten worden gezet. Op deze manier wordt ervoor gezorgd dat de vooroordelen worden omgezet in iets positiefs.

Wanneer je voor het eerst verteld over je seksuele geaardheid dan kom je ‘uit de kast’. Dit is vanwege vooroordelen voor veel jongeren een lastige stap. Ze zijn bang dat ze “gepest worden, dat mensen het raar vinden of dat anderen niet meer met hen om willen gaan” (Padidar, 2017, p. 44). Padidar (2017) beschrijft tips over hoe en wanneer een persoon vertelt dat hij of zij uit de kast komt. Met behulp van deze tips wordt de stap minder groot om ook echt uit de kast te komen. Daarnaast wordt ook benoemd dat het niet erg is als een ander zijn vooroordelen houdt, maar dat er benoemd kan worden dat dit jammer is.

In meerdere boeken komen hulplijnen naar voren. Zo wordt in het boek ‘Sex safe’ (2019) benoemd dat je anoniem kunt bellen en dat het spreken over je geaardheid “(h)erkenning” (Lourens, 2019, p. 124) kan geven. Zo worden in dit boek vijf verschillende hulplijnen in Nederland of in België benoemd specifiek voor de seksuele geaardheid. Ook het boek ‘Dokter Corrie geeft antwoord’ (2017) heeft de ‘Bijlage HULP’. Door het benoemen van deze hulplijnen kan de jongere zelf hulp zoeken als hij met zijn seksuele geaardheid zit of hier vragen over heeft.

In de boeken wordt gesproken over hokjes en vakjes. “[De] hokjes kloppen (...) niet altijd” (Padidar, 2017, p. 40). Ook kunnen ze zorgen voor een “beklemmend” (Masters, 2021, p. 116) gevoel en je “ongelukkig maken” (Masters, 2021, p. 116). Dit kan zorgen voor “verwarring en irritaties” (Padidar, 2017, p. 40). Maar het kan ook “comfortabel zijn om jezelf in een vakje te stoppen” (Masters, 2021, p. 116). De boeken benadrukken zowel de negatieve als de positieve effecten van het hebben van hokjes en vakjes. Dit laat de lezer nadenken over zijn of haar gebruik van deze termen.

Verskillende Genderidentiteiten in Visuele Aspecten

In totaal zijn er elf illustraties die een genderidentiteit weergeven. In de meeste boeken komt er een afbeelding van een transgender naar voren. In één boek is er zowel een mannelijke transgender als een vrouwelijke transgender afgebeeld. Hierbij heeft de vrouwelijke personage een jurk aan, draagt hakken en een pruik, maar ze heeft nog wel een duidelijke snor en baard. De mannelijke personage heeft nog een vrouwelijke paardenstaart in. (Westera & Weve, 2021, p. 85). Dit laat zien dat er wel aandacht is voor transgenders, maar dat ze niet echt afgebeeld worden als het andere geslacht. In het boek ‘Dokter Corrie geeft antwoord’ (2017) is een pagina te vinden met een herhalend patroon dat 160 keer een vorm van een half mannelijk en half vrouwelijk persoon laat zien (zie figuur 6.). Door

herhaling worden de verschillende genderidentiteiten benadrukt. Ook bevat dit boek een illustratie die verwijst naar het zijn van ‘genderfluïde’. Al deze illustraties laten zien dat er meer aandacht is voor verschillende genderidentiteiten.

Figuur 6.

Een Patroon met Personen die voor de Helft Man/ Vrouw zijn

Noot. Aangepast overgenomen uit *Dokter Corrie geeft antwoord* (p. 53), door N. Padidar, 2017, Uitgeverij Harmonie

Verskillende Genderidentiteiten in Tekstuele Aspecten

Vier boeken besteden aandacht aan het begrip transgender. Naast het uitleggen van dit begrip wordt er ook aandacht besteed aan hoe een persoon weet of die transgender is en hoe het is om transgender te zijn (Padidar, 2017). Daarnaast wordt er in meerdere boeken gesproken over het in transitie gaan. Ook komt naar voren dat er mensen zijn die “zich soms mannelijk en soms vrouwelijk voelen” en dat deze personen androgyn genoemd worden (Claybourne, 2021, p. 23).

Het boek ‘123 superslimme dingen die je moet weten over liefde & seks’ (2021) is nog uitgebreider als het gaat om genderidentiteiten. Naast de al benoemde genderidentiteiten wordt er hier ook gesproken over de begrippen ‘queer’ en ‘intersekse’. Zo komt als enige boek hier het begrip LGBTQIA+ in naar voren. Dit is opvallend aangezien de term LGBTQ al sinds 2016 wordt gebruikt. In Padidar (2017) wordt wel gesproken over de term LHBT, maar wordt queer niet meegenomen. Wel wordt hier de term genderfluïde genoemd. Deze twee boeken laten een vooruitgang zien als er over genderidentiteiten geschreven wordt.

Analyse Afgelopen Tien Jaar Samengevat

In de voorlichtingsboeken uit de afgelopen tien jaar is er een scheve verdeling te zien als het gaat om zowel visuele als tekstuele representatie van de seksuele geaardheden. Hierbij is er de meeste

aandacht voor homoseksualiteit tussen mannen, daaronder staat aandacht voor lesbiennes en biseksualiteit. Opvallend is dat in deze boeken ook de term aseksualiteit meerdere keren naar voren komt. In de boeken komen verschillende thema's naar voren. Dit zijn de thema's: positieve terminologie, uit de kast komen, schaamte en vooroordelen, reactie op vooroordelen, hulp en instanties, en hokjes en vakjes. Ook worden er in voorlichtingsboeken van de afgelopen tien jaar meerdere nieuwe genderidentiteiten genoemd. Zo komt de term LGBTQIA+ naar voren en is er aandacht voor personen die queer, non-binair, intersekse of genderfluïde zijn.

Conclusie

In dit onderzoek is gezocht naar een antwoord op de vraag: *“Hoe wordt seksuele diversiteit gepresenteerd in voorlichtingsboeken voor kinderen van nu in vergelijking met de jaren 90?”*. Om deze vraag te beantwoorden is er een kwalitatieve thematische analyse van tien voorlichtingsboeken uitgevoerd. De hoofdvraag wordt beantwoord met behulp van de deelvragen die zich richten op de visuele- en tekstuele representatie van seksuele geaardheid en genderidentiteiten.

De eerste deelvraag is: *“Hoe wordt seksuele geaardheid visueel gepresenteerd in de voorlichtingsboeken uit de jaren '90 en de voorlichtingsboeken van de afgelopen tien jaar?”*. Hier valt op dat in beide periodes een scheve verdeling te zien is tussen illustraties van seksuele geaardheden. Verreweg gaan de meeste illustraties over homoseksualiteit tussen twee mannen, een stuk minder illustraties gaan over lesbiennes. Er is wel meer aandacht gekomen voor biseksualiteit in de afgelopen tien jaar. De gebruikte afbeeldingen van de afgelopen tien jaar zijn inclusiever en uitgebreider. Er zijn illustraties met regenboogvlaggen en zoenende homoseksuelen, wat in de jaren '90 nog niet het geval was.

De tweede deelvraag is: *“Hoe wordt er aandacht besteed aan seksuele geaardheid in de tekst van de voorlichtingsboeken van de jaren '90 en de voorlichtingsboeken van de afgelopen tien jaar?”*. In alle geanalyseerde boeken komen verschillende seksuele geaardheden naar voren. In de jaren '90 wordt er gesproken over mannelijke homoseksualiteit, lesbiennes en biseksualiteit. Alleen wordt er hier maar in één boek ook over biseksualiteit gesproken. Bij deze geaardheden wordt vooral kort de betekenis van het begrip benoemd en wordt er niet veel inhoudelijk op doorgegaan. Thema's die in de

jaren '90 naar voren komen zijn: 'negatieve terminologie', 'schaamte en vooroordelen', 'reactie op vooroordelen' en 'hulplijnen en instanties'. Opvallend is dat er in boeken van de jaren '90 vaker op een negatieve manier wordt gesproken over seksuele geaardheid. Zo wordt er een begrip uitgelegd, maar wordt deze betekenis in verdere tekst weer naar beneden gehaald. In de afgelopen tien jaar worden de seksuele geaardheden breder besproken en is er aandacht voor een neutrale of zelfs positieve benadering. Zo zijn er hoofdstukken specifiek over homoseksualiteit en wordt er dieper ingegaan met thema's zoals: 'uit de kast komen' en 'vooroordelen wegnemen' met behulp van tips en het gebruik van 'hokjes en vakjes'. Daarnaast komt asexualiteit ook als nieuw onderwerp in de boeken van de afgelopen tien jaar naar voren.

De derde deelvraag is: *“Hoe worden verschillende genderidentiteiten visueel gepresenteerd in de voorlichtingsboeken uit de jaren '90 en in de voorlichtingsboeken van de afgelopen tien jaar?”*. In de jaren '90 werd er weinig aandacht besteed aan verschillende genderidentiteiten. In één boek komt een stukje over transgenders naar voren met een illustratie van een transgender met een denkwolkje, maar geen echte transitie. Daarentegen wordt er in het grootste gedeelte van de boeken van de afgelopen tien jaar gesproken over transgenders en worden hier ook uitgebreide illustraties bij laten zien. Daarnaast is er ook een afbeelding die verwijst naar het zijn van 'genderfluïde'. Dit laat een ontwikkeling zien op het gebied van genderidentiteiten.

De vierde deelvraag is: *“Hoe wordt er aandacht besteed aan verschillende genderidentiteiten in de tekst van de voorlichtingsboeken uit de jaren '90 en in de voorlichtingsboeken van de afgelopen tien jaar?”*. In de tekst wordt er bij de boeken uit de jaren '90 maar in één boek gesproken over de genderidentiteit transgender. In boeken van de afgelopen tien jaar worden transgenders uitgebreid besproken. Ook is er aandacht voor de begrippen: queer, non-binair, intersekse en genderfluïde. Dit laat een ontwikkeling zien van het gebruik van nieuwe genderidentiteiten in de voorlichtingsboeken van de afgelopen tien jaar in vergelijking met de jaren '90.

Samengevat is er een duidelijk verschil te zien van de representatie van seksuele geaardheid in voorlichtingsboeken voor jongeren vanaf tien of elf jaar. De boeken uit de jaren '90 spreken kort en op een feitelijke, soms zelfs negatieve, manier over verschillende seksuele geaardheden en het gebruik van illustraties is hierbij beperkt. De voorlichtingsboeken van de afgelopen tien jaar spreken hier

uitgebreider over en ook zijn er meer illustraties te vinden. Waar biseksualiteit in de jaren '90 in één boek naar voren komt, is het in de afgelopen tien jaar in vrijwel alle boeken te vinden. Daarnaast komen er in de boeken van de afgelopen tien jaar ook nieuwe thema's naar voren. Er is dus een gevarieerdere representatie te zien tussen boeken, maar ook binnen de boeken. Opvallend is dat er wel continuïteit is in de grotere aandacht voor mannelijke homoseksualiteit.

Het grootste verschil zit in het gebruik van genderidentiteiten. In de boeken uit de jaren '90 wordt er in één boek gesproken over transgenders. Daarentegen komt in het grootste gedeelte van de boeken van de afgelopen tien jaar het begrip transgender naar voren. Ook gebruiken boeken begrippen zoals: LGBTHIQ, genderfluïde, queer, non-binair en intersekse. Uit de resultaten blijkt dat de seksuele geaardheden en de genderidentiteiten vooruit zijn gegaan. De algehele representatie van seksuele diversiteit heeft aanzienlijke vooruitgang geboekt.

Discussie

In dit onderzoek is aan de hand van een kwalitatieve inhoudsanalyse met behulp van thema's onderzocht hoe de seksuele diversiteit in voorlichtingsboeken voor kinderen vanaf tien of elf jaar gepresenteerd worden. Hierbij is er een vergelijking gemaakt tussen de jaren '90 en de afgelopen tien jaar.

De thema's die in de boeken naar voren zijn gekomen zijn: schaamte en vooroordelen, reactie op vooroordelen, hulplijnen en instanties, uit de kast komen, en hokjes en vakjes. Dit komt grotendeels overeen met de thema's die in voorlichtingslessen op school naar voren komen (Mooij & Fettelaar, 2013). Het thema 'vooroordelen' komt zowel in de voorlichtingslessen als in de voorlichtingsboeken naar voren. Dankmeijer (2017) benadrukt dat het belangrijker is om 'empathie' bij de jongeren te ontwikkelen dan enkel vooroordelen weg te nemen. Dit kan gedaan worden door role-modelling of door je eigen verhaal te vertellen (Dankmeijer, 2017). Als er wordt gekeken naar de boeken van de jaren '90 dan wordt hier vooral feitelijke tekst benoemd en wordt er in beperkte mate in de seksueel diverse jongeren ingeleefd. In de boeken van de jaren '90 wordt vooral feitelijke tekst benoemd, terwijl de boeken uit de afgelopen tien jaar meer inlevingsvermogen tonen naar de jongeren.

De meeste aandacht in voorlichtingsboeken is er voor de seksuele geaardheid van mannelijke homoseksualiteit. Dit kan te maken hebben met dat deze groep de meeste aandacht krijgt in de media en dit beïnvloedt de attitudes van mensen richting homoseksualiteit (Varandi, 2014). Uit onderzoek van Nesmith et al. (1999) blijkt dat familieleden negatiever reageren dan personen die geen familie zijn. Dit kan het voor de jongeren lastiger maken om uit de kast te komen.

Een andere uitkomst is dat biseksualiteit achterblijft als het gaat om aandacht voor seksuele geaardheden. Dit is opvallend aangezien er meer jongeren zijn die zich als biseksueel identificeren dan jongeren die zich als mannelijk homoseksueel of lesbiennes identificeren (Oldenhof et al., 2024). Dit benadrukt de noodzaak om in toekomstige voorlichtingsboeken meer aandacht aan biseksualiteit te besteden.

De uitkomst van het onderzoek komt redelijk overeen met mijn eigen verwachtingen op basis van het literatuuronderzoek. Hierin kwam naar voren dat er tussen de twee tijdperiodes belangrijke veranderingen hebben plaatsgevonden zoals het toestaan van het homohuwelijk en de verplichting van de seksuele diversiteit in het onderwijs (Swiebel, 2020; Swiebel, 2022). Deze ontwikkelingen hebben bijgedragen aan het gemakkelijker bespreken van seksuele diversiteit en hebben de representatie ervan in voorlichtingsboeken uitgebreid.

Beperkingen van het Onderzoek

De resultaten van dit onderzoek moeten met voorzichtigheid geïnterpreteerd worden, want de analyse bestaat uit de interpretatie van de onderzoeker. Er is geprobeerd de validiteit en betrouwbaarheid te waarborgen, door het gebruiken van inclusiecriteria, interbeoordelaarsbetrouwbaarheid en het afbakenen van begrippen. Op basis van de inclusiecriteria bleven er elf boeken over en hiervan zijn er tien geïnccludeerd in dit onderzoek. Door de boeken uit het Centraal Bestand Kinderboeken te halen is er geprobeerd om de generaliseerbaarheid te verhogen. Er is geprobeerd om de interne validiteit te waarborgen door het documenteren van de stappen voor de analyse. Op deze manier is geprobeerd om de transparantie en repliceerbaarheid te verhogen.

Dit onderzoek kent een drietal beperkingen. Ten eerste zijn er in de tijdperiode 1990-1999 twee boeken van dezelfde auteur geanalyseerd. Dit betreffen de boeken: 'Seksuele voorlichting in

vraag en antwoord' (1994) en 'Ik weet nu waarom' (1996), geschreven door Brigitte Minne. Doordat twee van de vijf boeken van dezelfde auteur zijn, kan dit een bias geven in de resultaten.

Een andere beperking is dat de gebruikte boeken niet representatief zijn voor de volledige tien jaar waarnaar wordt gekeken. Alle boeken uit de periode 1990-1999 vallen tussen 1993 en 1996. Dit betreft dus maar vier van de tien jaar. De tijdelijke opleving van voorlichtingsboeken vanaf 1993 kan te maken hebben met het programma 'Seks met Angela' wat vanaf 1993 op de AVRO te zien was en zorgde voor meer aandacht voor seksualiteit bij jongeren (Duits, 2015). Ook de periode 2015-2024 is niet representatief voor de volledige tien jaar. Hier vallen alle boeken tussen 2017 en 2021, wat een periode is van vier jaar. Hierbij komen er drie boeken uit het jaar 2021. Dit kan te maken hebben met het thema van de 'Week van de Lentekriebels' dat in 2021 ging over seksuele- en genderdiversiteit (Van Amerongen, 2022).

Daarnaast is er discussie mogelijk over één van de tien geanalyseerde boeken. Voor de inclusiecriteria is er gekeken naar boeken waarvan in het CBK staat dat het boek geschreven is voor jongeren vanaf tien of elf jaar. Het boek 'Dat is kletsboek' (1997) staat in het CBK aangemerkt als boek voor jongeren vanaf tien jaar. Echter staat in het boek zelf dat het geschreven is voor kinderen vanaf zes jaar.

Aanbeveling Vervolgonderzoek

Als vervolgonderzoek zou er een studie gedaan kunnen worden waarbij er meer voorlichtingsboeken geïnccludeerd worden. Op deze manier kan er gekeken worden naar een langere tijdsperiode en kunnen de ontwikkelingen, als het gaat om seksuele diversiteit, in kaart worden gebracht. Hierdoor wordt er een breder beeld gegeven van de vooruitgang door de jaren heen.

Daarnaast zou er in een vervolgonderzoek gekeken kunnen worden naar de invloed van het gebruik van voorlichtingsboeken op thema's die in de boeken naar voren komen, zoals: vooroordelen en attitudes richting seksuele diversiteit. Dit kan gedaan worden door interviews te houden voor het lezen van de boeken en de het lezen van de boeken. Door de attitudes op bepaalde thema's te bevragen kan er gekeken worden naar de invloed van de voorlichtingsboeken op het dagelijkse leven van de jongeren.

Referenties

- Adukia, A., Chiril, P., Christ, C., Das, A., Eble, A., Harrison, E., & Runesha, H. B. (2022). Tales and Tropes: Gender Roles from Word Embeddings in a Century of Children's Books. *Social Science Research Network*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.4221213>
- Bartels, T., & Versteegen, J. (2005). *Homo-Encyclopedie van Nederland*. (1ste editie). Anthos.
- Bates, N., Chin, M., Becker, T. (2022). In *National Academies Press eBooks*. <https://doi.org/10.17226/26424>
- Bernstein, M. S. (2023, 31 januari). Gender Stereotypes in Children's Picture Books: A Study of Authors, Illustrators, and Main Characters in a Classroom Library Collection. <https://eric.ed.gov/?q=source%3A%22ProQuest+LLC%22&pg=3&id=ED631589>
- CPNB. (2022, 27 september). Stenweken Hebban Regenboog 100 van start. *CPNB*. <https://cpnb.nl/nieuws/hebban-regenboog-100-stenweken-van-start/>
- Dankmeijer, P. (2017). *De wetenschap over respectvol omgaan met seksuele diversiteit op scholen*. <https://www.gale.info/doc/dankmeijer-publicaties/EduDivers-2017-Effectieve-elementen-in-het-LHBTI-vriendelijk-maken-van-scholen.pdf>
- DBNL. (1991b). *Lesbotaal Van lollietop tot potje potent, Onze Taal. Jaargang 60* - *DBNL*. https://www.dbnl.org/tekst/_taa014199101_01/_taa014199101_01_0101.php
- De Vos, N. (2020). *Terug in de boekenkast: hoe wordt de wereld weerspiegeld in kinderboeken? Onderzoek naar genderstereotypering en heteronormativiteit*. https://hsnbundels.taalunie.org/wp-content/uploads/2023/06/Deel-1_artikel-3.pdf
- Duits, L. (2015, 10 april). *Een korte mediageschiedenis van seksuele voorlichting op tv | diep onderzoek*. Diep Onderzoek | Inzoomen & Scherp Stellen. <https://www.dieponderzoek.nl/een-korte-mediageschiedenis-van-seksuele-voorlichtingsprogrammas-op-tv/>
- Grannetia, C. (2023, 8 september). *Sekse, genderidentiteit en genderexpressie: de verschillen uitgelegd*. Webmastery. <https://www.webmastery.nl/sekse-genderidentiteit-en-expressie/#:~:text=Op%20Facebook%20kun%20je%20inmiddels,wiens%20seks%20ook%20vrouw%20is.>
- Griffin, L., Clyde, K., Byng, R., & Bewley, S. (2020). Sex, gender and gender identity: a re-evaluation of the evidence. *BJPsych Bulletin*, 45(5), 291–299. <https://doi.org/10.1192/bjb.2020.73>

- Hall, W. J., Dawes, H. C., & Plocek, N. (2021). Sexual Orientation Identity Development Milestones Among Lesbian, Gay, Bisexual, and Queer People: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Frontiers in Psychology, 12*. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.753954>
- Keener, E. (2015). The Complexity of Gender: It Is All That and More. . .In sum, It Is Complicated. *Sex Roles, 73*(11–12), 481–489. <https://doi.org/10.1007/s11199-015-0542-5>
- Kinderen voor kinderen. (2021, 25 maart). *Zij aan zij: (Officiële Koningsspelen videoclip)* [Video]. YouTube. Geraadpleegd op 1 maart 2024, van <https://www.youtube.com/watch?v=PCVjw1Qzh9o>
- Liang, J. Y., & Bowcher, W. L. (2018). Legitimizing sex education through children's picture books in China. *Sex Education, 19*(3), 329–345. <https://doi.org/10.1080/14681811.2018.1530104>
- Lips, H. M. (2020). *Sex and Gender: An Introduction*.
- Maris, S., Vink, R., Deurloo, J., Oud, B., De Lijster-van Kampen, G., Kuyper, A., In *Richtlijn Seksuele ontwikkeling voor jeugdhulp en jeugdbescherming*. https://richtlijnenjeugdhulp.nl/wp-content/uploads/2020/05/Richtlijn-Seksuele-Ontwikkeling_Richtlijn_V1-2020_DEF.pdf
- Meer diversiteit in seksualiteit jongeren | Nederlands Jeugdinstituut*. (2024, 22 januari). <https://www.nji.nl/nieuws/meer-diversiteit-in-seksualiteit-jongeren>
- Meireles, L., Oliveira, A. F., & Da Silva Teixeira, M. D. G. (2021). OntoGender - An Ontology in the Domain of Gender and Sexuality. *JOWO*. <http://ceur-ws.org/Vol-2969/paper70-SoLEE.pdf>
- Mooij, T., J., & Fettelaar, D. (2013). Observatie van voorlichtingslessen seksuele diversiteit in het Voortgezet Onderwijs: een pilot onderzoek. In *Tijdschrift Voor Orthopedagogiek* (Vol. 52, pp. 282–298).
- Moser, C. A. (2015). Defining sexual orientation. *Archives Of Sexual Behavior, 45*(3), 505–508. <https://doi.org/10.1007/s10508-015-0625-y>
- Nesmith, A. A., Burton, D. L., & Cosgrove, T. J. (1999). Gay, Lesbian, and Bisexual Youth and Young Adults. *Journal Of Homosexuality, 37*(1), 95–108. https://doi.org/10.1300/j082v37n01_07
- NOS. (2022, 3 oktober). Manifest over seksuele voorlichting: onderwijs moet mee met veranderde tijden. *NOS*. <https://nos.nl/artikel/2446893-manifest-over-seksuele-voorlichting-onderwijs-moet-mee-met-veranderde-tijden>
- Oldenhof, A., Kraan, Y., Beek, T., Kuipers, L. (2024). *Seks onder je 25e* (H. De Graaf & K. Vermey, Reds.). Uitgeverij Eburon. <https://rutgers.nl/wp-content/uploads/2024/03/Boek-S25-2023-DEF.pdf>

- Reichardt, C. (2013). De visuele representatie van de Gouden Eeuw in het geschiedenisonderwijs 1995 - 2012. In *MA Cultuurgeschiedenis, Universiteit Utrecht* [Thesis]. <https://studenttheses.uu.nl/bitstream/handle/20.500.12932/14582/MA%20Thesis%20J%20C%20Reichardt.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Rietbergen, P. (2020). Europe. In *Routledge eBooks*. <https://doi.org/10.4324/9780429450037>
- Rumjaun, A. B., & Narod, F. (2020). Social Learning Theory—Albert Bandura. In *Springer texts in education* (pp. 85–99). https://doi.org/10.1007/978-3-030-43620-9_7
- Rutgers, Soa Aids Nederland, Oldenhof, A., Beek, T., & Kraan, Y. (2023). Samenvatting en conclusies van het onderzoek naar de seksuele gezondheid van jongeren in Nederland anno 2023. In H. De Graaf & K. Vermey (Reds.), *Seks Onder Je 25e*[Report]. <https://rutgers.nl/wp-content/uploads/2024/01/Samenvattingconclusie-Def.pdf>
- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2018). *Self-Determination Theory: Basic Psychological Needs in Motivation, Development, and Wellness*. Guilford Publications.
- Scott, R. H., Smith, C., Formby, E., Hadley, A., Hallgarten, L., Hoyle, A., Marston, C., McKee, A., & Tourountsis, D. (2020). What and how: doing good research with young people, digital intimacies, and relationships and sex education. *Sex Education, 20*(6), 675–691. <https://doi.org/10.1080/14681811.2020.1732337>
- Seksuele diversiteit? “Scholieren worden er niet of nauwelijks over voorgelicht”. (2016, 30 juni). *RTL.nl*. Geraadpleegd op 13 mei 2024, van <https://www.rtl.nl/nieuws/nederland/artikel/145256/seksuele-diversiteit-scholieren-worden-er-niet-nauwelijks-over?redirect=rtlnieuws>
- Swiebel, J. (2020). De Algemene wet gelijke behandeling als mijlpaal in de geschiedenis van de Nederlandse homo-emancipatie. *B En M, 47*(3), 290–310. <https://doi.org/10.5553/benm/138900692020047003004>
- Swiebel, J. (2022). Van ‘alternatieve’ relaties naar de openstelling van het huwelijk voor mensen van hetzelfde geslacht. *B En M, 49*(2), 154–176. <https://doi.org/10.5553/benm/138900692022003001>
- Van Wichelen, T., Verhoeven, E., & Hau, P. (2023). The Genderbread Person: mapping the social media debate about inclusive sexuality education. *Sex Education, 1–17*. <https://doi.org/10.1080/14681811.2023.2238189>

Van Amerongen, A. (2022, 21 april). *Seksuele en genderdiversiteit tijdens de Week van de Lentekriebels - Seksuelevorming.nl*. Seksuelevorming.nl. <https://seksuelevorming.nl/nieuws/seksuele-en-genderdiversiteit-tijdens-de-week-van-de-lentekriebels/#:~:text=Van%20maandag%2015%20tot%20en,jaar%20is%3A%20seksuele%20en%20genderdiversiteit.>

Varandi, L. (2014). Homosexual and heterosexual people's interpretations of the media coverage of sexual minorities using the example of the ETV show "Citizens of the Republic"

Boekenlijst

Claybourne, A. (2021). *Seksualiteit en jouw relaties*. (1ste editie). Corona.

Padidar, N. (2017). *Dokter Corrie geeft antwoord: over puberteit, seks. . . seks. . . seksualiteit en relaties*. (2e editie). Uitgeverij Harmonie.

Forsters, M. (1995). *Seks en relaties*. (1ste editie). Ars Scribendi.

Masters, M. (2021). *123 superslimme dingen die je moet weten over liefde en seks*. (1ste editie). Lannoo.

Minne, B. (1994). *Seksuele voorlichting in vraag en antwoord*. (1ste editie). Deltas.

Minne, B. (1996). *Ik weet nu waarom*. (1ste editie). Deltas.

Müller, J. (1993). *Oh, zit dat zo*. (1ste editie). Van Holkema & Warendorf.

Lopezosa, P. M., Botella, M. P., Candia, C. M., & Diaz Morfa, J. R. (1997). *Dat is kletsboek*. (1ste editie). Vane.

Lourens, H. H. N. (2019). *Avonturen van Sky & Dex*. (1ste editie). Mkbm Publishing.

Westera, B., Weve, S. (2021). *Seks is niks gek* (1ste editie). Samsara Uitgeverij B.V.

Bijlagen

Bijlage 1: Codeboom

